

iniciativy. Prvořadým kvalitativním vyjádřením těchto charakteristik je pak vysoká kvalita a vysoký společenský efekt rozvíjené aktivity. Autorka upozorňuje, že pracovní aktivita dosahuje nejvyššího projevu pouze tehdy, je-li v jednotě s aktivitou společensko-politickou, který určuje obsah a třídní zaměření jak ve výrobné pracovní činnosti, tak v činnosti ve sféře duchovního života. Stupeň rozvoje socialistického uvědomění nachází svůj výraz současně i v charakteru vzájemných vztahů mezi lidmi (ve výrobním procesu i mimo něj), v tom, nakolik každý přispívá k vytváření atmosféry kolektivismu, dělnosti a tvůrčího soupeření; nakolik je vytvořen u osobnosti aktivní životní postoj jako každodenní forma chování. Socialistické uvědomění je nerozlučně spjato s formami „osvojení“ společenských podmínek, sociálního prostředí, s tím, jaký je vztah lidí k životním statkům, co si maximálně přejí k uspokojení hmotných a duchovních potřeb. Jinak řečeno, nový typ uvědomění se projevuje i ve vzdělání a kulturnosti lidí, v jejich světonázorových, ideově politických, estetických, mravních a jiných kvalitách. Bohatství a harmoničnost socialistického uvědomění tedy nachází svůj výraz i v každodenním chování a v rodinných vztazích. Významným projevem úrovně uvědomění jsou i formy organizace a využívání volného času. Autorka zdůrazňuje nutnost zkoumat kritéria a ukazatele socialistického uvědomění komplexně, brát v úvahu všechny faktory, jež ovlivňují jeho různé formy a úrovně. Jenom tak je možné se vyhnout jednostrannému, elementárnímu výkladu různých projevů socialistického uvědomění při určování a hodnocení stavu socialistického vědomí.

Sociologických otázek se dotýkají ještě některé další příspěvky: Vztahem socialistického vědomí, svobody a odpovědnosti se zabývá prof. S. F. Odujev (I. část sborníku, s. 66—75), analytický charakter má vystoupení J. Barana, nazvané „Některé otázky rozvoje společenského vědomí v Polsku“ (I. část sborníku, s. 123—130), rozbor vztahu politického vědomí a ideologie v souvislosti s rozvojem politické aktivity dělnické třídy obsahuje příspěvek prof. M. Špačka (II. část sborníku, s. 5—22), metodologickým otázkám zkoumání negativních protisociálních jevů a jejich vlivu na utváření společenského vědomí se věnuje prof. V. Ráb (II. část sborníku, s. 49—56). Metodologický charakter má i vystoupení J. Filipce, nazvané „K dialektice vztahu vědomí a jednání“ (II. část sborníku, s. 57—63), místu a přetrvávajícím problémům sociologického výzkumu při zkoumání socialistického společenského vědomí se věnuje prof. F. Zich (II. část sborníku, s. 64—74), hluboké zamyšlení nad možnostmi vstupu sociologického poznání do zápasů o vědomí a ve vědomí lidí je obsaženo ve vystoupení prof. K. Rychtaříka (II. část sborníku, s. 75—87).

To jsou jen některé z řady zajímavých příspěvků obsažených ve sborníku, který jako celek umožňuje hlouběji se seznámit s teoreticko-metodologickými otázkami zkoumání společenského vědomí, s jeho kategoriálním a pojmovým aparátem, s problematikou formování socialistického společenského vědomí. Prezentované příspěvky obsahově obohacují některé kategorie (především „socialistické vědomí“), dávají podněty k jejich rozpracování a úrovní konkretizace přímo vybízejí k empirickému uchopení. Zároveň ukazují potřebu dále sjednocovat pojetí kategorií i přístupy v této oblasti, sjednocovat uplatnění marxisticko-leninské filozofické metody a metod empirického výzkumu i potřebu propracovat systém sociologických metod a technik výzkumu společenského vědomí.

Petr Václavík

Dialektika objektivních podmínek a subjektivního faktoru ve formování osobnosti rozvinuté socialistické společnosti

(Sborník katedry filozofie Akademie společenských věd při ÚV KSSS v Moskvě, Moskva 1983)

Problematika formování osobnosti nového člověka má v podmínkách socialismu velký praktický, vědecký a ideologický význam. V recenzovaném sborníku je nahlížena sociálně filozoficky. Obsah tvoří deset aspirantských statí, které jsou rozděleny do 3 kapitol:

1. Socialistické vědomí a hodnotové orientace (5 statí)
2. Vědeckotechnická revoluce a humanismus (2 statí)
3. Kritická analýza buržoazních koncepcí člověka (3 statí)

Sborník organicky navazuje na předcházející publikace katedry filozofie Akademie společenských věd.

K obsahu jednotlivých statí:

E. G. Kartašov: Vzájemné působení vědomí a sebevědomí osobnosti. Autor vychází z marxisticko-leninského učení o vědomí jako produktu společenského vývoje, ideál-

ním odrazu objektivní skutečnosti. Ukazuje, že vědomí a sebevědomí existují v organické jednotě, ale současně jsou v určitém vztahu odlišné. Ve vzniku a vývoji vědomí a sebevědomí osobnosti hraje rozhodující úlohu společensko-historická praxe a předmětně-citová činnost člověka. Vědomí a sebevědomí nelze zkoumat abstraktně, obecně, musíme je zkoumat konkrétně-historicky, při respektování jeho subjektu. Vědomí a sebevědomí jsou neoddělitelně spjaty s potřebami, zájmy a motivy osobnosti.

Kartašov provádí rozbor struktury vědomí a sebevědomí a dochází k závěru, že proces rozvoje osobnosti, formování jejího vědomí se uskutečňuje v dialektické jednotě vnějších a vnitřních determinant, objektivních a subjektivních, materiálních a duchovních faktorů.

J.S. Astrakin: Sociální aktivita osobnosti (sociologický a sociálně psychologický aspekt)

Autor definuje sociální aktivitu osobnosti jako uvědomělý, činný vztah osobnosti k okolnímu světu, společnosti, k sobě samému, podmíněný daným společenským rádem, sociálně třídním postavením a individuálními kvalitami. Sociální aktivita je objasňována na základě rozboru determinujícího působení zákonů rozvoje společnosti a všech společenských vztahů na osobnost. Ty ovlivňují strukturu a obsah sociální aktivity, potřeby a zájmy osobnosti. Zároveň se skrze specifické podmínky rozvoje dané společnosti, třídy, sociální skupiny promítají do individuálních zvláštností osobnosti.

Zvláštní pozornost je věnována pojmu tvůrčí aktivita osobnosti, která je charakterizována jako vyšší forma sociální aktivity, spojená s bojem proti zkonstatačnosti, konzervativnosti a dogmatismu.

K. S. Kitanov: Sociální zkušenost osobnosti jako filozoficko-sociologický problém

Autor věnuje pozornost především zvláštnostem objektu a subjektu při formování sociální zkušenosti osobnosti. Jde o sociálně praktické jednání, chápáné nejen jako součást sociální praxe, ale také jako zdroj, předpoklad a podmínka aktivního vzájemného působení mezi subjektem a objektem. Takový přístup dává možnost odhalit některé zvláštnosti procesu formování sociální zkušenosti osobnosti.

Na základě rozboru vztahů subjektu ke skutečnosti a jeho aktivity ve vztahu k objektu je charakterizována bezprostřední a zprostředkovaná zkušenost. Bezprostřední zkušenost je chápána jako praktická činnost, přímé vzájemné působení objektu a subjektu, které aktivizuje a obohacuje sociální zkušenost osobnosti. U zprostředkované zkušenosti se činnost subjektu fixuje do určitých faktů, které se uchovávají v paměti. V určitém momentě se tento empirický potenciál aktivizuje a využívá jako zkušenost pro další rozvoj praxe.

Bezprostřední i zprostředkovaná zkušenost jsou v dialektické jednotě.

D. Fromme: Emocionální v duševním životě společnosti a formování socialistického typu osobnosti

Stať se zabývá emocionálními vztahy člověka k okolnímu světu a k jeho vlastnímu myšlení a jednání. Věnuje pozornost třem hlavním momentům v psychologické teorii, které vedou k objasnění problému a jimž je třeba věnovat pozornost filozofické vědy:

- emocionální je forma odrazu objektivní reality
- emocionální je forma vyjádření potřeb subjektu
- emocionální je forma hodnocení objektivní skutečnosti subjektem.

Oblast emocí je především spojována s jednotlivcem, jeho vědomím. To však neznamená, že emocionální sféra je určována jen individuem. Autor rozlišuje tzv. vertikální a horizontální strukturu vlivu na emocionální jevy. Pod horizontální strukturou rozumí filogeneticky vrozené a ontogeneticky získané city, nálady, vášně, které se objevují u každého člověka. Vertikální struktura je spjata s příslušností jednotlivce k sociálním skupinám a určuje projevy sociálních citů, emocí a nálad.

Autor dále zdůrazňuje nezbytnou jednotu racionálního a emocionálního ve společenském vědomí.

Zespolečenštění vlastnictví výrobních prostředků a s tím spojené změny ve výrobě a také vytvoření beztřídní sociální struktury společnosti za socialismu mají vliv i na to, že se objevují takové sociální city, jako pocit bezpečnosti a víry v budoucnost, svornosti, jednoty atd. V článku je zdůrazněn vzrůstající význam těchto sociálních emocí na proces formování osobnosti v socialistické společnosti.

J. Libig: O roli historického vědomí ve formování světového názoru dělnické třídy

Ve stati jsou zkoumány některé aspekty historického vědomí a zvláštnosti jeho světonázorové funkce. Historické vědomí autor definuje jako chápání celistvosti a zákonitosti rozvoje lidstva v čase. Provádí konkretizaci ve vztahu k socialistickému vědomí.

V socialistickém historickém vědomí se podle autora odrážejí znalosti o zákonitostech historického vývoje, zvláště dějin dělnického hnutí, světové historie a také názory a závěry týkající se vývoje v současnosti a budoucnosti. Základem vědeckého historického vědomí je marxisticko-leninské chápání historie.

Historické vědomí je ve stati považováno za součást společenského vědomí. Na základě toho je rozebírána jeho světonázorová funkce.

V závěru je oprávněně konstatováno, že nemůže existovat socialistické vědomí bez historického poznání, neboť dokonalá znalost procesů společenského života zahrnuje i pochopení historického charakteru vývoje společnosti a jejich dějin.

T. Hakůn: Vědeckotechnická revoluce a problematika tvůrčí aktivity člověka

Stať prezentuje různé pohledy na definování vědeckotechnické revoluce a poukazuje na nejednotnost v objasňování některých s ní spojených otázek. Autor se přiklání k názoru, že vědeckotechnická revoluce je velmi složitý, dialekticky protikladný proces v rozvoji vědy, techniky a výroby. Jeho výsledkem je — na základě nových vědeckých objevů — vytvoření kvalitativně nových pracovních prostředků, tj. automatických zařízení, základů převratu ve výrobních silách, uplatňování odpovídající technologie, metod, organizace práce a řízení v ekonomice a v ostatních sférách společenského života.

Závěrem autor zdůrazňuje, že jedním ze základních projevů vědeckotechnické revoluce je růst tvůrčí aktivity člověka. Konkrétně ji však neanalyzuje.

J. F. Anisimov: Humanizace práce za socialismu a všestranný rozvoj osobnosti

Autor vychází z teze, že marxisticko-leninský humanismus je spojen s ušlechtilým ideálem člověka, se vztahem k člověku jako nejvyšší hodnotě, s praktickou činností zaměřenou na vytvoření nutných podmínek k uspokojení materiálních potřeb společnosti, každé osobnosti, dobrých mezilidských vztahů. Humanismus je třeba zkoumat v těsném spojení s činností člověka, především pracovní, neboť jen ve svobodné práci se plně projevují tvůrčí síly, schopnosti, nadání, veškeré bohatství osobnosti.

Humanizace práce znamená především organické spojení duševní a tělesné práce, společenského rozdělení a přeměny práce ve sféře samotné materiální výroby.

Formování všestranně rozvinuté osobnosti v období přechodu od socialismu ke komunismu se uskutečňuje především v pracovní sféře. Uskutečnění humanistických ideálů komunisticke společnosti je tedy úzce spjata nikoli s „civilizací zábavy“, ale s „civilizací práce“.

Ne všechny možnosti rozvoje osobnosti, vytvořené při výstavbě komunismu, jsou jednotlivcem automaticky využity. Stupeň jejich využití závisí také na odpovědnosti osobnosti v různých druzích činnosti.

G. N. Gončarova: Duchovní utopie ve službě sociální demokracie

Ve stati je kritizováno pojetí sociální demokracie, které staví do popředí úkol dosáhnout požadovaných výsledků ne revoluční cestou, ale propagováním změny života prostřednictvím všelidských morálních hodnot. Pozornost autorky je soustředěna na rozbor a kritiku teorie „etického“ socialismu, jehož cílem je „demokratický“ socialismus, založený na morálních hodnotách (svobodě, spravedlnosti, solidaritě). Je poukazováno na to, že se v jeho programu nikde nehovoří o konkrétním obsahu morálních hodnot, jejich vzájemném vztahu k objektivní realitě třídní společnosti, v níž se střetávají třídní zájmy. Nepřevládají jsou především filozofické premisy „etického“ socialismu, snahy vysvětlit nutnost socialismu ne objektivními tendencemi materiální výroby a třídního boje, ale abstraktními ideály a etickými představami.

Kritika autorky je založena na srovnání s marxisticko-leninským názorem na morální ideály a hodnoty, na jejich místo a úlohu ve zdůvodnění socialistického ideálu (a š jeho realizaci v rozvinuté socialistické společnosti).

L. G. Nikitina: Vzájemný vztah individuálního a sociálního bytí v „nové filozofii“

Stat podrobně analyzuje názory „nové filozofie“ ve Francii, která považuje za centrální otázku člověka vzájemné vztahy ve společnosti, tzv. „konceptu moci“. Moc je podle „nových filozofů“ souhrnná sociálnost, vše, co přesahuje rámec individuálního konkrétního bytí osobnosti a co je namířeno proti člověku. Vystupuje jako síla, která podrobuje individualitu a samostatnost všeobecné vůli.

Autorka správně zdůrazňuje, že toto ostré srovnání sociálního a individuálního a ztotožnění sociálnosti s mocí je určitou formou reakce na existující protiklady bytí osobnosti ve státně monopolistickém kapitalismu, na její vzrůstající odcizení od společnosti.

Na základě kritiky dochází Nikitina k závěru, že představitelé „nové filozofie“ ukazují na bezmocnost osobnosti; úmyslně zavrhuji jakoukoli sociální aktivitu lidí a jejich názory jsou v podstatě obhajobou současné buržoazní společnosti.

G. M. Sergejev: Pluralismus a „filozofie“ antikomunismu

Jednou ze závažných otázek současné filozofie je problematika osobnosti, osudu člověka a lidstva, dosažení souladu mezi osobností a společností. V současné marxistické filozofické literatuře jsou obsaženy jak různé aspekty koncepcí člověka, tak i kritické rozborů různých nemarxistických názorů na osobnost. Autor se zabývá jednou z často se opakujících linií rozboru této problematiky — vyjasněním role filozofického pluralismu.

Otázky role pluralismu jsou ve stati zkoumány ve dvou rovinách: jako boj filozofického pluralismu proti dialekticko-materialistickému monismu a jako boj pluralismu s idealistickým monismem uvnitř buržoazní filozofie.

Na základě kritického rozboru dochází autor k závěru, že pluralismus je způsob existence, udržení se a rozvoje jak buržoazní, tak i nemarxistické filozofie.

V jednotlivých článcích sborníku jsou analyzovány důležité aspekty formování osobnosti rozvinuté socialistické společnosti, což je přínosem pro zkoumání této problematiky. Zejména ve statích 1. kapitoly je značná pozornost věnována otázkám socialistického vědomí, rozboru jeho struktury, vztahu vědomí a sebevědomí, sociální aktivitě osobnosti, sociální zkušenosti atd. V popředí zájmu autorů zde zjevně stojí formování osobnosti socialistické společnosti.

V dalších dvou kapitolách se autoři velice podrobně zabývají rozбором vědeckotechnické revoluce a kritickou analýzou nemarxistických filozofických teorií; osvětlují řadu konkrétních problémů. V některých statích však je pozornost méně zaměřena na otázky rozvoje osobnosti v souvislosti s řešením uvedené problematiky.

Vcelku sborník bezesporu splňuje hlavní cíl — přispět ke zkoumání dialektiky objektivních podmínek a subjektivního faktoru při formování osobnosti rozvinuté socialistické společnosti. Přináší v tomto směru zajímavé, nové přístupy autorů k této problematice.

Miloslav Semela